כיתות י'–י"ב | תושב"ע · יסודות תורה שבעל פה | שיעור 2 מתוך 3 | 45 דק' | גיטין ס ע"ב · שבת לא ע"א

"כי על פי הדברים האלה": למה צריך תורה שבעל פה?

🎯 מטרות השיעור

- התלמידים יסבירו לפי הרמב"ם מה היחס בין "תורה" ל"מצווה", ולמה המצווה נקראת "תורה שבעל פה".
- התלמידים יביאו דוגמה (סוכה, תפילין, שבת) למצווה שאי אפשר לקיים מתוך הכתוב בלבד.
- התלמידים יסבירו את הדרשה בגיטין ס ע"ב "כי על פי הדברים האלה", ויביאו שתי סיבות לכך שהתורה שבעל פה לא נכתבה.
- התלמידים יסבירו את סיפור הלל והגר (שבת לא ע"א) ואת משל החיטים והפשתן.

❓ השאלה הגדולה של השיעור

אם יש לנו ספר תורה כתוב, בשביל מה צריך עוד תורה שנמסרה בעל פה?

🧪 פתיחה

מראים לכיתה את הפסוק "בַּסֻּכֹּת תֵּשְׁבוּ שִׁבְעַת יָמִים" (ויקרא כג, מב) ושואלים: מתוך הפסוק לבד, איך בונים סוכה? כמה דפנות? מה שמים בסכך? מה הגובה? אוספים את השאלות על הלוח. מסקנה: הפסוק אומר מה לעשות, אבל לא איך.

📖 הסבר למורה

הרמב"ם פותח את ההקדמה למשנה תורה בפסוק "וְאֶתְּנָה לְךָ אֶת לֻחֹת הָאֶבֶן וְהַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה": "תורה" היא התורה שבכתב, ו"מצווה" היא הפירוש שלה, שנקרא תורה שבעל פה. גם בפירוש המשנה (הקדמה לפרק חלק, היסוד השמיני) הוא כותב שהפירוש המקובל ניתן "מפי הגבורה", ושצורת הסוכה, הלולב, השופר, הציצית והתפילין שאנו עושים היום היא "בעצמו התבנית אשר אמר הש"י למשה".

בגמרא בגיטין (ס ע"ב) יש שתי דרשות מאותו פסוק (שמות לד, כז): "כתוב לך את הדברים האלה" מול "כי על פי הדברים האלה". מכאן הכלל "דברים שבכתב אי אתה רשאי לאומרן על פה, דברים שבעל פה אי אתה רשאי לאומרן בכתב". ורבי יוחנן אומר שהברית עם ישראל נכרתה דווקא "בשביל דברים שבעל פה".

למה לא כתבו את התורה שבעל פה? סיבה אחת במדרש תנחומא (כי תשא, לד): הקב"ה צפה שאומות העולם יתרגמו את התורה ויאמרו "אנו ישראל". התורה שבעל פה נשארה סימן מיוחד לעם ישראל. סיבה שנייה, הסבר מקובל: הלכות ושאלות מתחדשות כל הזמן, ואי אפשר לכתוב הכול מראש. ולבסוף, כפי שראינו בשיעור 1, רבי כתב את המשנה כשהיה חשש שהתורה תשתכח.

בשבת לא ע"א גוי בא לשמאי ואומר שהוא מאמין רק בתורה שבכתב. הלל מלמד אותו אל"ף-בי"ת, ולמחרת מהפך את סדר האותיות. כשהגוי מוחה, הלל עונה: "לאו עלי דידי קא סמכת? דעל פה נמי סמוך עלי", כלומר גם את קריאת האותיות קיבלת ממני בעל פה. אי אפשר לקרוא את התורה שבכתב בלי מסורת. משל החיטים והפשתן (תנא דבי אליהו זוטא, פרק ב) אומר דבר דומה: הקב"ה נתן חומר גלם, והחכם עושה ממנו סולת ובגד.

📜 המקורות (מתוך ספריא)

נוסח המקורות מועתק מספריא, כל מקור עם הקישור שלו. בפסוקים הורדנו את סימני הטעמים.

רמב"ם, הקדמה למשנה תורה (פסקה 1) · ספריא

כָּל הַמִּצְוֹות שֶׁנִּתְּנוּ לוֹ לְמֹשֶׁה בְּסִינַי – בְּפֵרוּשָׁן נִתְּנוּ, שֶׁנֶּאֱמַר "וְאֶתְּנָה לְךָ אֶת לֻחֹת הָאֶבֶן, וְהַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה" (שמות כד, יב): "תּוֹרָה", זוֹ תּוֹרָה שֶׁבִּכְתָב; וּ"מִצְוָה", זֶה פֵּרוּשָׁהּ. וְצִוָּנוּ לַעֲשׂוֹת הַתּוֹרָה, עַל פִּי הַמִּצְוָה. וּמִצְוָה זוֹ, הִיא הַנִּקְרֵאת תּוֹרָה שֶׁבְּעַל פֶּה.

רמב"ם, פירוש המשנה, הקדמה לפרק חלק (סנהדרין י, א), היסוד השמיני · ספריא

וכמו כן פירש התורה המקובל ג"כ מפי הגבורה וזה שאנו עושים היום מתבנית הסוכה ולולב ושופר וציצית ותפילין וזולתם הוא בעצמו התבנית אשר אמר הש"י למשה והוא אמר לנו והוא נאמן בשליחותו

תלמוד בבלי, גיטין ס ע"ב · ספריא

דִּבְרִים שֶׁבִּכְתָב אִי אַתָּה רַשַּׁאי לְאוֹמְרָן עַל פֶּה, דִּבְרִים שֶׁבְּעַל פֶּה אִי אַתָּה רַשַּׁאי לְאוֹמְרָן בִּכְתָב

תלמוד בבלי, גיטין ס ע"ב · ספריא

אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן: לֹא כָּרַת הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בְּרִית עִם יִשְׂרָאֵל, אֶלָּא בִּשְׁבִיל דִּבְרִים שֶׁבְּעַל פֶּה – שֶׁנֶּאֱמַר: ”כִּי עַל פִּי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה כָּרַתִּי אִתְּךָ בְּרִית וְאֶת יִשְׂרָאֵל”.

מדרש תנחומא, כי תשא, סימן לד · ספריא

כְּשֶׁאָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְמֹשֶׁה כְּתָב לְךָ, בְּקֵשׁ מֹשֶׁה שֶׁתְּהֵא הַמִּשְׁנָה בִּכְתָב. וּלְפִי שֶׁצָּפָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁאֻמּוֹת הָעוֹלָם עֲתִידִין לְתַרְגֵּם אֶת הַתּוֹרָה וְלִהְיוֹת קוֹרְאִין בָּהּ יְוָנִית, וְהֵם אוֹמְרִים אָנוּ יִשְׂרָאֵל.

תלמוד בבלי, שבת לא ע"א · ספריא

מַעֲשֶׂה בְּגוֹי אֶחָד שֶׁבָּא לִפְנֵי שַׁמַּאי. אָמַר לוֹ: כַּמָּה תּוֹרוֹת יֵשׁ לָכֶם? אָמַר לוֹ: שְׁתַּיִם, תּוֹרָה שֶׁבִּכְתָב וְתוֹרָה שֶׁבְּעַל פֶּה. אָמַר לוֹ: שֶׁבִּכְתָב אֲנִי מַאֲמִינְךָ, וְשֶׁבְּעַל פֶּה — אֵינִי מַאֲמִינְךָ. גַּיְּירֵנִי עַל מְנָת שֶׁתְּלַמְּדֵנִי תּוֹרָה שֶׁבִּכְתָב. גָּעַר בּוֹ וְהוֹצִיאוֹ בְּנְזִיפָה. בָּא לִפְנֵי הִלֵּל, גַּיְּירֵיהּ. יוֹמָא קַמָּא אֲמַר לֵיהּ: א״ב ג״ד. לְמָחָר אֲפֵיךְ לֵיהּ. אֲמַר לֵיהּ: וְהָא אֶתְמוֹל לָא אֲמַרְתְּ לִי הָכִי! אֲמַר לֵיהּ: לָאו עֲלַי דִּידִי קָא סָמְכַתְּ? דְּעַל פֶּה נָמֵי סְמוֹךְ עֲלַי.

תנא דבי אליהו זוטא, פרק ב (תחילתו) · ספריא

מקרא ומשנה שניהם מפי הגבורה נאמרו. ומה בין מקרא למשנה אלא משלו משל למה"ד למלך ב"ו שהיה לו שני עבדים והיה אוהבן אהבה גדולה ונתן לזה קב חטין ולזה קב חטין ולכ"א מהן נתן ג"כ אגודה של פשתן הפקח שבהן נטל את הפשתן וארג מפה יפה ונטל את החטין ועשאן סולת וברה וטחנה ולשה ואפאה וסדרה על השלחן ופרס עליה מפה יפה והניחו עד שבא המלך והטפש שבהן לא עשה כלום

⚖️ כתוב / מפרשים

בצד אחד מה שכתוב במקור, ובצד השני הפירוש, עם שם המפרש.

📜 **כתוב:** "וְאֶתְּנָה לְךָ... וְהַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה"

💭 **מפרשים:** הרמב"ם: "תּוֹרָה", זוֹ תּוֹרָה שֶׁבִּכְתָב; וּ"מִצְוָה", זֶה פֵּרוּשָׁהּ... וּמִצְוָה זוֹ, הִיא הַנִּקְרֵאת תּוֹרָה שֶׁבְּעַל פֶּה.

📜 **כתוב:** "כִּי עַל פִּי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה כָּרַתִּי אִתְּךָ בְּרִית"

💭 **מפרשים:** רבי יוחנן (גיטין ס ע"ב): "עַל פִּי", כלומר בעל פה. הברית נכרתה "בִּשְׁבִיל דְּבָרִים שֶׁבְּעַל פֶּה".

👩‍🏫 מהלך השיעור (45 דקות)

חומרים: דף המקורות, דף עבודה, לוח

1. פתיחה: לבנות סוכה רק מן הפסוק (6 דקות)
2. הרמב"ם: "תורה" ו"מצווה", ודוגמת הסוכה (10 דקות)
3. גיטין ס ע"ב: שתי דרשות מפסוק אחד, ולמה לא כותבים (תנחומא) (12 דקות)
4. הלל והגר, ומשל החיטים והפשתן, בקבוצות (10 דקות)
5. שאלה בסגנון בגרות (סעיף ב) וכרטיס יציאה (7 דקות)

💬 שאלות לדיון

הבנה (מה כתוב?)

1. לפי הרמב"ם, מה פירוש המילה "מצווה" בפסוק "והתורה והמצווה"?
2. איזו שאלה שאל הגוי את שמאי, ומה ביקש?

פרשנות (מה זה אומר?)

1. איך הוכיח הלל לגר שגם הוא סומך על תורה שבעל פה?
2. במשל החיטים והפשתן: מה ההבדל בין שני העבדים, ומה הנמשל?

הערכה (מה דעתי?)

1. רבי יוחנן אומר שהברית נכרתה בשביל התורה שבעל פה. למה דווקא בשבילה, ולא בשביל התורה שבכתב?
2. האם היום, כשהכול כתוב בספרים, התורה שבעל פה עדיין "בעל פה"? נמקו.

🎓 שאלה בסגנון בגרות (14 נקודות, ניסוח מקורי)

שאלה בסגנון שאלה 10 בשאלון 6281 (14 נקודות). ניסוח מקורי של המורה החדש.

א. "תּוֹרָה, זוֹ תּוֹרָה שֶׁבִּכְתָב; וּמִצְוָה, זֶה פֵּרוּשָׁהּ" (רמב"ם, הקדמה למשנה תורה). (1) הסבירו בלשונכם את דברי הרמב"ם. (2) הביאו דוגמה אחת למצווה שאי אפשר לקיים בלי התורה שבעל פה, והסבירו. (5 נקודות)

ב. (1) כתבו את הכלל שלומדים בגיטין ס ע"ב מן הפסוקים "כתוב לך" ו"כי על פי". (2) כתבו סיבה אחת לכך שהתורה שבעל פה לא ניתנה בכתב. (5 נקודות)

ג. "לאו עלי דידי קא סמכת? דעל פה נמי סמוך עלי" (שבת לא ע"א). מה רצה הלל ללמד את הגר? (4 נקודות)

התשובה המלאה במחוון של דף העבודה. עוד שאלות כאלה: בנק השאלות של היחידה.

🏁 סיכום השיעור

התורה שבכתב והתורה שבעל פה הן תורה אחת: הכתוב נותן את היסוד, והתורה שבעל פה מפרשת איך מקיימים אותו. בלי הפירוש אי אפשר לבנות סוכה, להניח תפילין או אפילו לקרוא את האותיות. התורה שבעל פה לא נכתבה כדי שתישאר חיה בין מורה לתלמיד ותתאים לשאלות חדשות, ונכתבה רק כשהיה חשש שתשתכח.

🎟️ כרטיס יציאה (2 דקות)

בסוף השיעור כל תלמיד כותב על פתק שתי שורות:

1. דבר אחד שלמדתי היום: _____

2. שאלה אחת שעדיין יש לי: _____

> **💡 הערות למורה**
>
> הסיבה השנייה (הלכות ושאלות מתחדשות כל הזמן) היא הסבר מקובל, ולא ציטוט ממקור אחד. סיבת אומות העולם מצוטטת כאן מן המדרש (תנחומא כי תשא לד). כדאי לחבר לשיעור 1: רבי כתב את המשנה כשהתלמידים התמעטו, ואז הותר לכתוב. למתקדמים: לחפש בגמרא דוגמה לדין שלמדו מדרשה ולא מן הפסוק הפשוט.

> **📝 בדף העבודה**
>
> "תורה" ו"מצווה" לפי הרמב"ם, דוגמת הסוכה, שתי הדרשות בגיטין ס ע"ב, למה לא כתבו, הלל והגר ומשל החיטים, ושאלה בסגנון בגרות. מחוון מלא בעמוד השני.

מקורות

- רמב"ם, הקדמה למשנה תורה (פסקה 1) (ספריא)
- רמב"ם, פירוש המשנה, הקדמה לפרק חלק (סנהדרין י, א), היסוד השמיני (ספריא)
- תלמוד בבלי, גיטין ס ע"ב (ספריא)
- תלמוד בבלי, גיטין ס ע"ב (ספריא)
- מדרש תנחומא, כי תשא, סימן לד (ספריא)
- תלמוד בבלי, שבת לא ע"א (ספריא)
- תנא דבי אליהו זוטא, פרק ב (תחילתו) (ספריא)

מחוון למורה

מחוון: תורה שבכתב ותורה שבעל פה

1. **חלק א:** (1) "תורה" היא התורה שבכתב; "מצווה" היא פירושה, וזו התורה שבעל פה. ציוונו לעשות את התורה "על פי המצווה". (2) למשל: סוכה, בתורה "בַּסֻּכֹּת תֵּשְׁבוּ", ובתורה שבעל פה מספר הדפנות, הגובה, ממה הסכך; שבת, בתורה איסור מלאכה, ובתורה שבעל פה ל"ט אבות מלאכה; תפילין, בתורה "וּקְשַׁרְתָּם לְאוֹת", ובתורה שבעל פה צורת הבתים, הרצועות והפרשיות. לקבל כל דוגמה נכונה.
2. **חלק ב:** (1) "כתב לך" מול "על פי" (כלומר בעל פה). (2) "דְּבָרִים שֶׁבִּכְתָב אִי אַתָּה רַשַּׁאי לְאוֹמְרָן עַל פֶּה, דְּבָרִים שֶׁבְּעַל פֶּה אִי אַתָּה רַשַּׁאי לְאוֹמְרָן בִּכְתָב". (3) "בִּשְׁבִיל דְּבָרִים שֶׁבְּעַל פֶּה". התורה שבעל פה היא לב הקשר בין ה' לעם ישראל, ולא תוספת לתורה שבכתב.
3. **חלק ג:** (1) הקב"ה צפה "שֶׁאֻמּוֹת הָעוֹלָם עֲתִידִין לְתַרְגֵּם אֶת הַתּוֹרָה... וְהֵם אוֹמְרִים אָנוּ יִשְׂרָאֵל"; התורה שבעל פה נשארה מיוחדת לעם ישראל. (2) למשל: שאלות והלכות מתחדשות כל הזמן ואי

אפשר לכתוב הכול מראש; לימוד בעל פה מחייב קשר חי בין מורה לתלמיד.

4. **חלק ד:** (1) ביום הראשון לימד "א"ב ג"ד", וביום השני הפך את הסדר. הוא הוכיח לגר שגם את האותיות קיבל ממנו בעל פה, ולכן אי אפשר לקבל את התורה שבכתב בלי לסמוך על המסורת. (2) הפיקח טחן את החיטים לסולת ואפה פת, וארג מן הפשתן מפה. הנמשל: התורה שבכתב היא חומר גלם, והתורה שבעל פה מעבדת אותה ומפרשת אותה כדי שאפשר יהיה לקיים.

5. 🎓 **בגרות:** א. (1) התורה שבכתב נותנת את המצוות, והתורה שבעל פה היא הפירוש איך לקיים אותן (2 נק'). (2) דוגמה מוסברת, למשל סוכה או תפילין (3 נק'). ב. (1) "דברים שבכתב אי אתה רשאי לאומרן על פה, דברים שבעל פה אי אתה רשאי לאומרן בכתב" (2 נק'). (2) למשל: כדי שאומות העולם לא יתרגמו ויאמרו "אנו ישראל"; או: יש התחדשות כל הזמן ואי אפשר לכתוב הכול (3 נק'). ג. גם התורה שבכתב מגיעה אלינו דרך מסורת בעל פה (אפילו קריאת האותיות), ולכן מי שסומך על המורה בכתוב צריך לסמוך עליו גם בתורה שבעל פה (4 נק').